© 1999 Svenska Bergteknikföreningen och författare

MINERALLAGEN I DAGSAKTUELL BELYSNING

Jan-Olof Hedström, bergmästare vid Bergsstaten

Vad är dagsaktuellt?

Under det senaste året har det pågått en debatt om markägande kontra mineralprospektering.

Markägare har frågat: Ska jag som fastighetsägare behöva finna mig i att ett bolag, kanske till och med ett utländskt bolag, kommer och letar malm på min mark? Hur djupt äger man egentligen numera i det här landet, äger man någonting under grästorvan?

Gruvföretag har frågat: Vågar vi satsa tiotals miljoner i prospektering för projekt i områden där det finns risk för en negativ folkopinion? Kan man lita på regelsystemet eller är det opinionen som är domare?

Den allmänna debatten har kretsat kring frågan om minerallagen är lämpligt utformad med avseende på markägarnas respektive prospekterande företags rättigheter. Under ytan har funnits mycket av en negativ syn på utlänningar och utländska företag, som "kommer hit och tar guld ur vår svenska berggrund och sedan far hem med alla vinster". Företagens arbetsmetoder och miljötänkande har tyvärr ibland gett bränsle på brasan.

Just nu finns i Sveriges Riksdag flera motioner om en översyn av minerallagen mot bakgrunden av den här debatten.

Frågorna visar på en intressemotsättning som otvivelaktigt finns mellan mineralprospektering och mineralutvinning å ena sidan och markägande å den andra. Men frågorna handlar också om grunden för en i Sverige viktig industri. Det handlar dessutom om politiskt laddade frågor i en tid då medborgarna ofta har en liten tilltro till vad det politiska systemet beslutar.

Jag är tacksam för det här tillfället att få sprida något ljus över problematiken. Frågorna och svaren är viktiga för Sverige och för många anställda.

Grundläggande fakta

- Gruvindustrin är, och har i hundratals år varit, av största betydelse för vårt land. I vår tid är 5 000 personer sysselsatta i gruvorna, 50 000 i mineral- och metallindustrin och 350 000 i verkstadsindustrin. Vi behöver bara nämna namn som Falu koppargruva, Sala silvergruva, Malmfälten i Norrbotten och Bolidens gruvor i Skelleftefältet för att ordentligt känna betydelsen av den här branschen både nuförtiden och under Sveriges hela nutidshistoria.

© 1999 Svenska Bergteknikföreningen och författare

- Gruvbrytning är något av en svensk specialitet, en särskild nisch för svenskt näringsliv i en omvärld där många länder strävar efter att kapa åt sig näringsgrenar som specialiteter. Företagen är starka, kompetenta och livskraftiga. Sverige är det land i Europa som producerar mest järn, bly, silver och guld, näst mest i fråga om koppar och vi är trea när det gäller att producera zink. Vi har alltså en unik ställning som vi säkert inte har råd att slänga bort.

- Sveriges berggrund har en större potential, på grund av geologin, för fyndigheter än åtskilliga andra delar av världen. Därtill är Sveriges berggrund underexploaterad om man jämför med motsvarande geologiska områden i andra delar av världen.

- Malmer och mineral förekommer i Sverige, trots vad jag sagt nyss om potentialen, inte överallt. I exploateringsbar grad har vi fyndigheter bara , grovt uttryckt, på högst var 10 000:e fastighet. Dessutom är det extremt svårt att ta reda på vilka fastigheter som har fyndigheter. Att veta var man ska sätta borren för att ta bergprover kräver många experters kunnande. Att sedan borra kostar stora pengar, flera hundra kronor ja kanske tusen kronor per meter. Ett borrhål på 100 meters längd räcker inte långt. Och vad säger det egentligen om berget vid sidan om borrhålet? Jag har som fastighetsägare nog praktiskt taget aldrig ett ekonomiskt motiverat intresse att prospektera efter mineral på min fastighet. Det krävs helt andra utgångspunkter än dem som en fastighetsägare har med avseende på den egna fastigheten, för att satsa pengar i mineralprospektering.

Minerallagen

Minerallagstiftningen har kommit till för att möjliggöra mineralutvinning och på ett rättvist sätt reglera de intressemotsättningar som kan uppstå gentemot andra prospektörer och mot markägare. I de flesta länderna utgår lagstiftningen från det faktum att eftersökande och utvinning inte är ett fastighetsägarintresse utan ett nationellt gemensamt intresse.

Alltsedan 1600-talet har vi i vårt land och nästan alla andra länder det synsättet till grund för lagstiftningen att malmer och mineral är landets gemensamma egendom, inte statens utan landets gemensamma. Vilka malmer och mineral denna grundsats gäller för definieras exakt i lagen genom att malmerna och mineralen räknas upp. Principen är att det är sådana som är industriellt användbara, som med viss sannolikhet förekommer i Sverige i sådan omfattning och på ett sådant sätt att utvinning ter sig meningsfull och som kräver systematisk letning och undersökning för att kunna påvisas. Allt annat är markägarens ända ned till jordens centrum om man så vill.

Den exploatör som uppfyller lagens villkor kan få rätten att bearbeta och tillgodogöra sig fyndigheten i fråga.

© 1999 Svenska Bergteknikföreningen och författare

Markägaren är tillförsäkrad full kompensation för skada och intrång både vid undersökning och vid bearbetning på sin mark. Men sannolikheten för fynd på en genomsnittlig fastighet i Sverige är som sagt liten. I dag är det omkring 3,9 % av landets yta som det pågår prospektering på. Under år 1998 delgav vi omkring 10 000 markägare information om att prospektering skulle kunna aktualiseras på deras mark. Bara en markägare delgavs under året information om att en ny gruva var aktuell på hans mark.

Förut, fram till och med 1992, fanns begreppen ***inmutning*** och ***utmål***. De var gruvrättigheter som - jämfört med dagens villkor - var ganska lätta att skaffa sig. Samhällets prövning av villkoren gentemot andra samhällsintressen eller enskilda intressen var obetydlig.

För den som idag är företagare inom branschen gäller skarpare krav. Man ska så att säga klara fem nålsögon. Dessa fem nålsögon vill jag nämna här.

Men först några ord om den myndighet som är statens organ inom området. Det är Bergsstaten under ledning av bergmästaren. Förut har det funnits ända upp till tolv bergmästare och bergmästarämbeten i Sverige. De var kungens, nu säger vi regeringens, verktyg för att besluta och ha tillsyn över företagen, bevaka att gruvor inte skadar närboendes intressen och avdöma tvister i vissa fall. Så är det idag också, men det finns bara en bergmästare från och med förra årsskiftet och det är undertecknad, således med hela landet som bergmästardöme. Nu kallas myndigheten Bergsstaten, också ett namn som har flera hundra år på nacken. Vi har två kontor. Huvudkontoret är i Luleå och ett litet mindre kontor finns i Falun. Vid vart och ett av kontoren finns till mitt stöd också en gruvingenjör. Båda gruvingenjörerna har bergsingenjörsexamen.

Nu till de fem nålsögonen som gäller enligt svensk lag för varje gruvprojekt i Sverige.

1 Undersökningstillstånd. Det är relativt lätt att få ett undersökningstillstånd för den som har kunnande och resurser att prospektera, den som av bergmästaren godkänns med avseende på *anledning, avsikt och möjlighet,* för att använda lagens vokabulär. Pågår undersökningen, alltså prospekteringen eller kartläggningen av berggrunden, längre än några år ställs allt hårdare villkor för att få fortsätta. Avgifterna till staten blir också snabbt mycket dyrare med längre undersökningstid.

2 Bearbetningskoncession. En bearbetningskoncession innebär att fyndigheten blir koncessionshavarens egendom i 25 år i första hand. Bergmästarens beslut om bearbetningskoncession erhålls om den fyndighet som är aktuell bedöms *sannolikt kunna tillgodogöras ekonomiskt* och om *belägenheten och arten inte gör det olämpligt att koncession beviljas*. Bergmästaren samråder med länsstyrelsen ifråga om den miljökonsekvensbeskrivning som företaget fått bifoga sin ansökan. Är

© 1999 Svenska Bergteknikföreningen och författare

länsstyrelsen negativ får inte bergmästaren ge bifall. Då är det regeringen som ska fatta beslutet.

3 Tillstånd av miljödomstolen enligt miljöbalken. Inga undantagsregler för gruvor gäller jämfört med annan industri och annan miljöstörande verksamhet. Det blir alltså ingen gruva om miljökonsekvenserna inte är godtagbara enligt miljöbalken.

4 Markförvärv. Det gäller för företaget att genom ett köpeavtal komma överens med markägaren om förvärv av marken. Går det inte frivilligt med precis varje berörd markägare finns tvångsregler ungefär enligt samma förfarande som vid en vanlig lantmäteriförrättning om inte alla är överens. Förfarandet i minerallagen heter markanvisning.

5 Bygglov och andra tillstånd enligt plan- och bygglagen. Det är kommunens byggnadsnämnd som beslutar och som alltså ska ge sitt godkännande till sist.

Naturligtvis finns det många fler nålsögon, totalt sett, innan en gruva blir verklighet. De fem som jag nämnt är de regler som finns för att skydda samhällets, miljöns och de berörda sakägarnas intressen. Att malmen är så rik och så riklig att projektet blir lönsamt måste man naturligtvis undersöka noga. Ofta krävs det tiotals miljoner för att ta fram någorlunda säker kunskap om det. Investeringsvilligt kapital måste också säkerställas. Slutligen gäller det att hitta duktig personal som klarar det reella jobbet från ledning, planering och försäljning till brytning, anrikning, transporter m. m.

Den aktuella diskussionen

När aktionsgruppen för en rättvis minerallag bildades i Urshult i Kronobergs län för ett år sedan var det i en irritation över att undersökning får förekomma på fastigheter utan fastighetsägarnas medgivande. Jag nämner gruppen eftersom den har fått en stor uppmärksamhet i massmedia.

Undersökning, eller prospektering, är en kartläggning av berggrunden. En parallell åtgärd, som också sker utan att markägarna har vetorätt, är den kartläggning som görs för de stora markområden som kan tänkas behöva utredas innan man beslutar om vägomläggningar. En annan parallell är kommunernas grundkarteläggning innan en detaljplan upprättas och som ska visa var man i framtiden får bygga och var gator ska dras m. m. I dessa tre exempel är det fråga om att ta markprover för att få beslutsunderlag för projekt som kan innebära stora förändringar för de nuvarande markanvändarna. Regelsystemen är i samtliga tre fall ungefär lika. Kartläggningen är inte lätt att hindra. När projektet som sådant sedan ska beslutas sker däremot överläggningar, förhandlingar m. m. De beslut som i det stadiet fattas är överklagningsbara till flera instanser.

Reglerna vid undersökning enligt minerallagen visavis markägarna är i stort sett så här:

© 1999 Svenska Bergteknikföreningen och författare

- Beslutet av bergmästaren om undersökningstillstånd, som gäller i tre år, delges alla markägare utan undantag jämte en information om bland annat regelsystemet och överklagningsmöjligheterna.

- Senast två veckor innan undersökningsarbetet börjar på en fastighet måste markägarna underrättas av den som prospekterar.

- Markägarna har rätt till full ersättning för skador och intrång. Om man inte är överens med prospektören är det bergmästaren som är "domare".

- Markägarna kan kräva att säkerhet ställs av bolaget för skadorna och intrånget. Denna säkerhet måste alltid ställas om inte markägarna medger annat.

- Undersökningsarbete får inte ske närmare en helårsbostad än 100 meter från tomtgränsen och normalt inte heller inom en detaljplan eller en industritomt eller alltför nära en allmän väg.

Under Riksdagens allmänna motionstid i höstas inlämnades 13 motioner som på något sätt berör dessa regler. Motionerna kommer från företrädare från alla riksdagspartier. De ska behandlas och diskuteras först och främst i näringsutskottet.

(Ovanstående text skrevs vid manusstopp i januari 1999. En aktuellare redovisning lämnas därför vid Bergsprängningskommitténs möte i mars)